

مدیریت راهبردی عصر مدار

رویکرد آینده‌پژوهانه به منافع عمومی

علی اصغر پورعزت

دانشیار گروه مدیریت دولتی دانشگاه تهران

مدیریت راهبردی عصر مدار
(رویکرد آینده‌پژوهانه به منافع عمومی)

دکتر علی اصغر پور عزت

ناشر: دانشگاه امام صادق (ع)

طرح جلد: رضا باقریان

شمارگان: ۱۰۰۰

چاپ اول: ۱۳۸۹

چاپ و صحافی: زلال کوثر

قیمت: ۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۷۴-۶۱-۶

ISBN: 978-600-5574-61-6

حق چاپ و نشر و نسخه‌برداری دیجیتال محفوظ است.

تهران، بزرگراه شهید چمران، پل مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع)، ص.پ. ۱۵۹-۱۴۶۵۵ تلفن: ۸۸۳۷۰۱۴۲

سرشناسه: پورعزت، علی اصغر، ۱۳۴۵ -

عنوان و نام پدیدآور: مدیریت راهبردی عصر مدار: رویکردی آینده‌پژوهانه به منافع عمومی، علی اصغر پورعزت.

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۹.

مشخصات ظاهری: ۲۷۴ ص: جدول، نمودار.

شابک: ۵۰۰۰۰ ریال 978-600-5574-61-6

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: آینده‌پژوهی

موضوع: روش‌های استراتژیک

شابک افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)

رده بندی کنگره: ۱۳۸۹ پ. ۸۴۹ (CB)

رده بندی دیویی: ۰۰۳۲۰

نمونه کتابشناسی ملی: ۸۱:۴۱۰۱۶

سخن ناشر

طرح ایده مؤثر «علوم انسانی اسلامی» که از تحول بنیادین چارچوب‌های دانش مستند به اصول هر مبادی اصیل اسلامی حکایت دارد، از آن حیث که راهبردی سازنده برای سامان‌دهی به مسایل کاربردی در جامعه انسانی ارزیابی می‌شود؛ غایتی ارزش‌مند برای دانشگاه امام صادق علیه‌السلام به‌شمار می‌آید که طی سالیان گذشته دانشگاه پیوسته در پی تحصیل آن بوده است.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه‌السلام به‌منظور ایفای رسالت علمی خود در این زمینه، برنامه پژوهشی مدوّتی را تهیه و تنظیم نموده که مطابق آن «بازنگری در نظریه‌های علوم انسانی» به‌سطحی بالاتر ارتقاء یافته و تلاش می‌شود «نظریه‌های اسلامی تولید» و عرضه گردند.

اثر حاضر از جمله منابعی است که به همین هدف تحقیق و نگارش یافته و در آن تولید نظریه بومی - اسلامی در حوزه مدیریت به‌عنوان یک ضرورت دنبال شده است. این اثر در ادامه جریان تحقیقاتی‌ای تعریف‌شده که در قلمرو دانش مدیریت اسلامی با کتاب «مدیریت راهبردی موعودگرا» از سوی انتشارات دانشگاه امام صادق علیه‌السلام برجسته گردید.

ناشر امیدوار است که نتیجه این جهاد علمی مورد توجه صاحب‌نظران در هر دو سطح علمی و اجرایی قرار گرفته و با دریافت نظرات اصلاحی و تکمیلی شاهد تقویت هر چه بیشتر متن در چاپ‌های بعدی باشیم. ناشر از مؤلف محترم اثر و همچنین دانشکده معارف اسلامی و مدیریت که همتی مضاعف در عرصه دانش را سرلوحه کار خود قرار داده‌اند، تشکر نموده و آمادگی خود را برای دریافت و نشر سایر آثار پژوهشی مرتبط اعلام می‌دارد.

معاونت پژوهشی دانشگاه

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
.....	سخن ناشر
۱.....	مقدمه
۱۱.....	فصل اول: آینده، اختیار و انتخاب
۱۱.....	ساخت واقعیت‌های آینده
۱۲.....	واژگان و مفاهیم رهنما
۱۳.....	خط‌مشی، راهبرد، و آینده‌پژوهی
۱۵.....	مفهوم زمان و عصر
۱۷.....	ضرورت پویایی برنامه‌ریزی در عصرهای متوالی تغییر و پیچیدگی
۱۹.....	برنامه‌ریزی در وضعیت سکون و پویایی سیستم‌های اجتماعی
۲۲.....	مفهوم سلول‌گرایی در طراحی سیستم
۲۲.....	سلول‌گرایی در برنامه‌ریزی
۲۳.....	سلول‌گرایی، آینده‌نگری و آشوب
۲۷.....	نتیجه بحث
۲۹.....	سؤالاتی برای مطالعه و تفکر
۳۱.....	کارگاه اول: هدف‌گذاری یادگیرنده

فصل دوم: درآمدی بر نوع‌شناسی راهبرد	۳۳
الزامات حرکت	۳۳
واژگان و مفاهیم رهنما	۳۴
طبقه‌بندی راهبردها	۳۵
نوع‌شناسی‌های میزبرگ	۳۶
رویکردهای چهارگانه ویتینگتون	۳۷
واقعیت عرصه‌های اجتماعی	۵۲
نتیجه بحث	۵۵
سؤالاتی برای مطالعه و تفکر	۵۷
کارگاه دوم: تدوین راهبرد	۵۹
فصل سوم: آینده و بهره‌وری منابع ملی	۶۱
گام به گام به سوی آینده	۶۱
واژگان و مفاهیم رهنما	۶۲
طرح‌ها و برنامه‌هایی برای آینده	۶۳
شناسایی منابع و ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل	۶۴
منابع انسانی در سطح ملی	۶۶
آب، خاک و منابع طبیعی	۶۹
منابع معدنی	۷۳
منابع انرژی و سوخت	۷۵
منابع دانش و فناوری	۷۷
شیوه‌های مواجهه با آینده	۷۸
نتیجه بحث	۸۱
سؤالاتی برای مطالعه و تفکر	۸۳
کارگاه سوم: مصرف دوزاندیشانه	۸۵

فصل چهارم: مواجهه برنامه‌ریزی شده با اضطرارها	۸۷
آینده در حال ساخته شدن	۸۷
واژگان و مفاهیم رهنما	۸۸
برنامه‌ریزی اضطرارها	۸۹
تأثیر مستقیم امروز بر آینده	۹۰
مدیریت آثار تصمیم‌ها	۹۳
ارزش کاربست برنامه‌ریزی سلولی عصرمدار	۹۵
ماهیت پیوندها در طراحی و اجرای سلول‌های برنامه	۹۸
الف) پیوندهای سخت و شدید	۹۹
ب) پیوندهای نرم و منعطف	۱۰۰
نتیجه بحث	۱۰۲
سؤالاتی برای مطالعه و تفکر	۱۰۴
کارگاه چهارم: برنامه‌ریزی برای مواجهه خردمندانه اضطرارها	۱۰۶
فصل پنجم: چشم‌اندازها و برنامه‌های فرانسلی	۱۰۹
نسل‌های آینده	۱۰۹
واژگان و مفاهیم رهنما	۱۱۰
برنامه‌ریزی در ورای نسل‌ها	۱۱۱
مشارکت عامه مردم	۱۱۲
سیستم آمایش استعدادهای ملی	۱۱۴
ساختارهای اصلاح و یادگیرندگی	۱۱۷
چشم‌انداز ملی و سیستم اداری کشور	۱۲۰
چشم‌انداز تحقق‌پذیر و تعهدآفرین	۱۲۲
نتیجه بحث	۱۲۸
سؤالاتی برای مطالعه و تفکر	۱۳۰

کارگاه پنجم: برنامه‌ریزی فرانسلی	۱۳۲
فصل ششم: ساختار اجرای برنامه‌های سلولی عصرمدار	۱۳۵
برنامه قابل اجرا	۱۳۵
واژگان و مفاهیم رهنما	۱۳۶
اجرای خط‌مشی و برنامه	۱۳۷
ساختار پیوندهای سلولی	۱۳۸
ماهیت زمان در سیستم برنامه‌ریزی سلولی عصرمدار	۱۴۶
وظایف خرده‌سیستم دیده‌بان	۱۵۰
نظارت بر اجرا و پیشرفت برنامه‌ها	۱۵۷
نتیجه بحث	۱۶۰
سؤالاتی برای مطالعه و تفکر	۱۶۲
کارگاه ششم: استقرار سیستم برنامه‌ریزی سلولی عصرمدار	۱۶۵
فصل هفتم: سازوکار حفظ دانش و پشتیبانی از سیستم برنامه‌ریزی	۱۶۷
جریان دانش	۱۶۷
واژگان و مفاهیم رهنما	۱۶۸
جبران ایستایی ماهیت برنامه‌ریزی	۱۶۹
برنامه‌ریزی پویا	۱۷۰
مضوح یادگیری در طراحی سیستم برنامه‌ریزی	۱۷۱
برنامه‌ریزی در پرتو خط‌مشی‌های رشدیابنده	۱۷۷
دیده‌بانی خوب و انتخاب برتر	۱۷۸
مدیریت ترکیبی قابلیت‌های سیستم	۱۸۱
نتیجه بحث	۱۸۶
سؤالاتی برای تفکر و مطالعه	۱۸۸
کارگاه هفتم: حمایت از برنامه	۱۹۰
فصل هشتم: آینده ایران، از اینجا و اکنون	۱۹۱

فهرست مطالب / ز

تصویرپردازی از ایران آینده	۱۹۱
واژگان و مفاهیم رهنا	۱۹۲
سند چشم‌انداز	۱۹۳
چشم‌انداز ایران ۱۴۰۴	۱۹۴
توکل برای کوشش و برنامه‌ریزی	۱۹۵
کشوری توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی، و فناوری در سطح منطقه	۱۹۶
الهام‌بخشی در جهان اسلام و تعامل سازنده در روابط بین‌الملل	۱۹۸
محور اول: توسعه‌یافتگی اخلاقی، مردم‌سالاری و عدالت اجتماعی	۱۹۹
محور دوم: برخورداری از دانش پیشرفته و توسعه سرمایه‌های انسانی و اجتماعی ...	۲۰۱
محور سوم: امنیت ملی	۲۰۱
محور چهارم: سلامت، رفاه و حفظ محیط زیست	۲۰۳
محور پنجم: تعهد، مسئولیت‌پذیری و وجدان کاری	۲۰۴
محور ششم: نیل به اشتغال کامل از طریق تحقق توسعه علمی و رشد فناوری	۲۰۵
محور هفتم: تحقق جامعه اخلاقی و الهام‌بخش سایر جوامع	۲۰۶
محور هشتم: تعامل سازنده با جهان بر مدار عزت، حکمت و مصلحت	۲۰۶
گذار مستمر از حال تا آینده	۲۰۷
شبکه برنامه‌های سلولی مغطوف به چشم‌انداز	۲۱۰
جایگاه دیده‌بانی سیستم در ایران حاضر (اینجا و اکنون)	۲۱۱
نتیجه بحث	۲۱۴
سؤالاتی برای مطالعه و تفکر	۲۱۶
کارگاه هشتم: برنامه‌ریزی برای ایران	۲۱۷
فهرست منابع و مآخذ	۲۱۹
فهرست اعلام	۲۲۷
فهرست موضوعی	۲۳۱

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۱-۱. مقایسه لحظات تحویل سال در سال‌های ۱۰۰۰ - تا ۲۹۹۹.....	۱۶
نمودار ۱-۲. مسیر حرکت در رویکرد کارآفرینانه به شکل‌گیری راهبرد.....	۳۷
نمودار ۲-۲. مسیر حرکت در رویکرد انطباقی.....	۳۸
نمودار ۲-۳. مسیر حرکت در رویکرد برنامه‌ریزی شده.....	۳۹
نمودار ۲-۴. رویکردهای چهارگانه مورد نظر ویتینگتون.....	۴۷
نمودار ۴-۱. یک صفحه از سیستم برنامه‌ریزی سلولی عصرمدار، مشتمل بر تعداد بی‌شماری از سلول‌های برنامه‌ای.....	۹۶
نمودار ۵-۱. رابطه کلی سلسله‌مراتب قوانین، اهداف، برنامه‌ها، و سیستم‌ها در سطح ملی.....	۱۱۸
نمودار ۶-۱. شبکه سیستم برنامه‌ریزی سلولی عصرمدار از عصر A تا Z.....	۱۴۰
نمودار ۶-۲. نمونه‌ای از شبکه پیوندهای سخت و نرم در پروژه توسعه کشاورزی و صنعت در منطقه ارس.....	۱۴۲
نمودار ۶-۳. شبکه پیوندهای نرم میان پروژه‌های راه‌سازی، اسکان و توریسم.....	۱۴۳
نمودار ۶-۴. شبکه ارتباطی پیوندهای نرم و سخت برای توسعه حمل و نقل در یک منطقه شمالی کشور.....	۱۴۴
نمودار ۶-۵. سلسله شبکه‌های برنامه‌های سلولی، در سیستم برنامه‌ریزی سلولی عصرمدار.....	۱۴۸
نمودار ۶-۶. صفحه اقدام عصر E.....	۱۴۹

ی / مدیریت راهبردی عصرمدار

- نمودار ۶-۷. صفحه اقدام ویژه بسته برنامه‌ای توسعه آموزش در تهران - تحت نظر دیده‌بان O_{۱۱۱}..... ۱۵۶
- نمودار ۶-۸. داشبورد گسترده برنامه‌ریزی در سطح ملی ۱۵۹
- نمودار ۷-۱. شمایی از فراگرد مدیریت ترکیبی قابلیت‌های سیستم، برحسب فوریت‌ها،
اضطرا‌رها، و مقتضیات ۱۸۲
- نمودار ۷-۲. رابطه شبکه داشبورد برنامه‌های سلولی عصرمدار، با خرده‌سیستم دیده‌بان مرکزی
و پایگاه مرکزی اطلاعات ۱۸۵

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۷-۱. همراستایی نوع خط‌مشی با الزامات برنامه‌ریزی در سیستم.....	۱۷۵
جدول ۷-۲. نمونه‌ای از کاربرد مشخصات ضروری برای تدوین یک برنامه سلولی.....	۱۸۰
جدول ۸-۱. سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی ایران.....	۱۹۴

مقدمه

هنگامی که اصطلاح «برنامه‌ریزی توسعه» وارد ادبیات علمی توسعه در ایران شد، ابتدا موجی از امید‌پدیدار گشت و سپس به تدریج نوعی مفهوم ناکامی در آن مستتر گردید؛ به طوری که گاهی تصور اهداف و برنامه‌های توسعه، تصویری از رویاهای دست‌نیافتنی را تداعی می‌کرد.

علل متعددی را می‌توان در تحلیل این ناکامی‌ها رصد کرد؛ از آرمان‌گرایی و غیرواقع‌بینانه بودن گرفته تا ضعف در تخصص و فن برنامه‌ریزی. پس از انقلاب اسلامی نیز تنش‌های جهانی، رقابت در عرصه اقتصادی را ساحتی جدید بخشید و تحریم‌ها و تهدیدها را به آن افزود.

با وجود این، در حالی که باید برنامه‌ریزی، به اضطرار پیچیده‌تر و دقیق‌تر و عمیق‌تر می‌شد، اصالتاً مورد اغماض واقع شد و به اعتباری با تساهل در امر برنامه‌ریزی، صورت مسأله پاک شد. حاصل کار آن که برنامه‌ها تحقق‌نیافتنی ماندند و تفریح بودجه‌بی‌اثر قلمداد شد و هر سطحی از عملکرد، قابل دفاع شد.

زیرا وقتی هدف شما مشخص نباشد، می‌توانید تیر خود را به هر سویی از صحرا رها کنید و به هر جا که رسید، ادعا کنید که دقیقاً به هدف زده‌اید.

این ضعف در برنامه‌ریزی ملی، حداقل دو جریان بین‌المللی و سه جریان داخلی را سبب شد:

در جریان اول بین‌المللی، برخی از رقبای ایدئولوژیک یا سیاسی، فارغ از سطح رقابت از مخالفت تا مخاصمه، وضع موجود را به فال نیک گرفته، شأن رقابت ایرانی را حقیر انگاشتند؛ و هر چند گاهی نگران بی‌برنامگی و بی‌حساب و کتابی و پیش‌بینی‌ناپذیری رفتار ایرانیان بودند، به تدریج توانستند خود را با این وضع وفق دهند و ادبیات سیاسی - اداری ایران را درک کنند.

در جریان دوم، برخی دیگر از رقبای فرصت‌طلبانه شرایط خاص کشور ایران را به مثابه یک مقوله بازی برای اخاذی از دو گروه رقیب یا دشمن، مورد توجه قرار دادند. در این گروه از کشورها در حادثه‌ترین مرتبه، می‌توان به عراق در عهد صدام و در مراتب خفیف‌تر می‌توان به کشورهای دوست‌نما در منطقه و با حتی اقصی نقاط جهان اشاره کرد که همواره در تراز تجاری با ایران، برنده بوده‌اند.

حاصل امر در تحلیل ساده‌انگارانه، متهم ساختن دوستان به بی‌وفایی و متهم ساختن رقبای به دشمنی و کینه‌جویی بوده است و هرگز به این امر دقت نشده که ما از دوران بازپردازی دوباره هویت ایرانی، پس از استحاله فتنه مغول نیز همواره در برنامه‌ریزی ضعیف بوده‌ایم؛ با این که پس از این دوران، فرصتی برای بازسازی و نوسازی سیستم اداری کشور فراهم آمد و تا حد زیادی دست

دانشمندان ایرانی را در بازآفرینی و پی‌ریزی سنت‌های علمی نوین باز گذاشت (ر.ک. نامدار قشقایی، ۱۳۸۸).

راه‌حل ادعایی برای مقابله با این ضعف در برنامه‌ریزی و مدیریت نیز معمولاً «ضرورت سپردن کار به مشاوران و متخصصان مدیریت» بوده است؛ متخصصانی که به سان بازیگران خارجی نوع دوم، در بسیاری از موارد مترصد آن بوده‌اند که از این نمد، کلاهی برای خود بدوزند.

پس بازیگران داخلی نیز در سه جریان ساماندهی شدند.

جریان اول با ادعای درستی وضع موجود، حیرت رقبا را در برابر نابسامانی رفتار خود، جذاب یافته، هر گونه برنامه‌ریزی را نوعی گراهی و راهنمایی رقیب یا رقبا تلقی کردند. بنا بر این دیدگاه، اصلاً مسأله ضرورت برنامه‌ریزی، مسأله‌ای باطل است.

جریان دوم، با نفی وضع موجود، تقلید کورکورانه از کشورهای پیشرفته را تنها راه نجات دانسته‌اند. در این جریان، بر ضرورت برنامه‌ریزی تأکید می‌شود، اما شیوه‌ای تقلیدی مدنظر قرار می‌گیرد. البته در هر دو جریان مذکور، افرادی دلسوز ولی ناآگاه نیز یافت می‌شوند؛ ولی نوعی خودخواهی، منفعت‌جویی و خودبزرگ‌بینی، وجه غالب صفات اخلاقی کسانی است که به این دو راه روی می‌آورند.

جریان سوم اما، جریانی است که بر آن است ضمن نقد وضع موجود و تأکید بر مسأله ضرورت برنامه‌ریزی پویا، می‌توان ظرفیت‌های فنی برنامه‌ریزی را بهبود داد.

این اثر در امتداد این جریان فکری تدوین می‌شود و نگارنده بر آن است که ضعف توان برنامه‌ریزی ملی، ضعفی اساسی و ریشه‌دار است؛ اما راه غلبه بر آن تقلید نیست؛ زیرا هرگز مسأله توسعه‌نیافتگی، به‌طور دقیقاً مشابه برای هیچ کشور و سازمانی پیش نیامده است که نسخه‌ای نوشته شده برای آن وجود داشته باشد؛ بنابراین نوعی استقلال علمی مد نظر قرار می‌گیرد. البته مفهوم این استقلال علمی، نفی تلاش‌های قبلی و تلاش برای اختراع مجدد چرخ ازابه نیست. بلکه منظور آن است که ضمن ضرورت و اهمیت استفاده و الگوبرداری از همه روش‌های ابداع شده تاکنون، می‌توان و باید راه‌های کمال‌گرایانه‌تری را ابداع کرد و به تکرار گرفت.

در رویکردی آینده‌پژوهانه، می‌توان پیش‌بینی کرد که در امتداد همین جریان‌های فکری، جامعه دانشمندان و مدعیان علم مدیریت و علوم راهبردی، به شیوه‌های متفاوتی با این ایده برخورد خواهند کرد. باید توجه داشت که توسعه دانش مدیریت راهبردی در ایران، وامدار تحصیل‌کردگان و مترجمانی است که در تداوم نهضت ترجمه، آثار متعددی را در اختیار و دسترس دانش‌پژوهان ایرانی قرار داده‌اند؛ ضمن این که این دانش، به شدت از مدعیان دانشمندی در این گروه لطمه خورده است! مدعیانی که در سیر تبعیت محض از الگوهای تدوین شده در خارج، به شکل جمودانگیخته‌ای، مانع اظهار نظر، نقد، و تحلیل مستقل دانش‌پژوهان بومی می‌گردند و در حداکثر خلاقیت قابل تصورشان، همت خود را به کار بست مدل‌های از پیش طراحی شده برای تحلیل مسائل و موضوعات جدید معطوف می‌سازند.

در چنین اوضاع و احوالی، می‌توان پیش‌بینی کرد که سردمداران نهضت ترجمه تلاش خواهند کرد تا با ابراز هر اندیشه و فکر جدید مخالفت ورزیده، زمینه آن را منکوب ساخته، از میان بردارند. جان‌مایه راهبرد مقابله این گروه، تأکید بر ضرورت تبعیت از سنت گذشتگان (ر.ک. قرآن کریم، بقره، ۱۷۰) است؛ تأکیدی که معمولاً به تکذیب، توهین یا تمسخر بی‌واهمه راه‌های جدید منتهی می‌شود (ر.ک. قرآن کریم، انعام، ۱۰).

نکته مهم این است که انگیزه این گروه بسیار روشن است. این گروه همه هویت، اعتبار، و شأن علمی موهوم و خودبافته خویش را از رهگذر ارائه آثار ترجمه شده بازیافته‌اند و بازار محصولات (کتاب‌های ترجمه شده) خویش را در خطر می‌بینند. بنابراین، راهبرد حفظ وضع موجود از دیدگاه آنان بر ضرورت حمله به هر صاحب اندیشه جدید دلالت دارد. این گروه غافل از این که دیگران می‌فهمند. خود را به دست خود در معرض تمسخر قرار می‌دهند. زیرا به آنچه آموخته‌اند، عادت کرده‌اند و دوست دارند که مباحث راهبردی در سطح ملی را نیز در پرتو استعاره‌های «سگ، ستاره، علامت سؤال و گاو شیرده (David, 2007, 231) یا زنگوله‌های آن» تحلیل کنند.

البته نهضت ترجمه دستاوردهای ارزنده‌ای خواهد داشت، مشروط بر این که شأن آن درک شود و با کیفیت درخور انجام پذیرد و در عین حال، بدان اکتفا نشود. یعنی نباید دانش‌پژوه را به سجده در برابر اندیشه‌های انسانی فراخواند و از او در ساحت تفکر و دانش، موجودی تابع و مطیع و منقاد دیگران بسازد و خلاقیت توحیدانگیز او را در پس محافظه‌کاری‌های شرک‌آمیز پنهان نماید.

اما توحید سرّ خلاقیت است و دستمایه هرگونه نوآوری در نقد آثار موجود و تولید آثار جدید؛ پس باید افتخار دانش‌پژوه موحد آن باشد که اثر خویش را در معرض نقد منصفانه دانشمندان موحد و اخلاق پیشه قرار دهد تا زنگار جهل ناگزیر انسانی (ر.ک. قرآن کریم، اسراء، ۸۵) در اهتمامی جمعی و ضمن رعایت تقوی در اندیشه و سخن و رفتار، در قالب نقدهای سازنده و تکامل بخش و اصلاح‌گر، زدوده شود. در غیر این صورت، چاره ناگزیر اذهان علیل و درمانده و غافل، فحاشی و ناسزاگویی و بدگویی به هر کسی است که آنها را از خواب نوشین شب غفلت بیدار سازد و رویای آنها را در احساس «علامه بودن در اوهام» خود ببرد.

اما شکل‌گیری ایده اصلی این کتاب به حدود سال‌های ۴-۱۳۷۳ برمی‌گردد که نگارنده با مشاوری دکتر ابوالفضل محمدی، تدریس دروس مبانی مدیریت دولتی و مدیریت توسعه را آغاز کرد. در آن زمان کتاب جامعی برای ارائه این دروس به زبان فارسی وجود نداشت و ارائه مسئولانه این دروس دشوار بود. هنگام بحث از مدیریت و برنامه‌ریزی توسعه در بخش عمومی و الزامات و موانع آن، اهمیت اهتمام به درک رفتار رقبا و تأثیر این درک بر مدیریت برنامه‌های جاری، مدنظر قرار گرفت. در همین امتداد، بر ضرورت طراحی یک الگوی کلی برنامه‌ریزی بر پایه سناریو در قالب یک ماتریس $n \times n$ تأمل شد. استمرار مطالعه درباره الزامات مدیریت راهبردی و مسائلی روابط بین‌الملل و اداره امور دولت در ساحات میان‌رشته‌ای و چندرشته‌ای، بر اهمیت این مفهوم و ضرورت اهتمام به آن افزود. متعاقب آن مقالات متعددی با همکاری آقایان دکتر آرین قلی‌پور، دکتر محمد

ابویی اردکان و برخی دیگر از همکاران و دانش‌پژوهان حوزه‌های اداره دولت و مدیریت نگارش یافته، در مجلات علمی پژوهشی، علمی ترویجی و کنفرانس‌های داخلی و خارجی منتشر شد و در معرض نقد جامعه علمی قرار گرفت.

اولین مقاله در این باره در سال ۱۳۸۵ ارائه شد که به طور کلی به معرفی الگویی برای توسعه منطقه آزاد ارس، بر اساس سیستم برنامه‌ریزی سلولی عصرمدار می‌پرداخت و مورد توجه تعدادی از دانشمندان حاضر در نخستین سمینار بازشناسی فرصت‌های سرمایه‌گذاری در ارس قرار گرفت (پورعزت، ۱۳۸۵). سپس مقالات دیگری درباره امکان کاربرد آن در تأمین امنیت ملی و اجتماعی منتشر شد (پورعزت و دیگران، ۱۳۸۶؛ پورعزت، ۱۳۸۷-ج) و پس از آن، مقالات دیگری برای تعمیم شیوه‌های کاربرد این سیستم نگارش یافت (Pourezzat & Others, 2009, 2010a, 2010b)؛ ضمن این که در سال ۱۳۸۷، الگوی کلی آن در کتاب *مبانی دانش اداره دولت و حکومت* (پورعزت، ۱۳۸۷-ب، ۴۸۴) و مقاله‌ای درباره مدیریت بحران (پورعزت و قلی‌پور، ۱۳۸۷) منتشر گردید؛ تا این که کتاب حاضر بر اساس تجارب پیشین و به توصیه و تأکید همکار دانشمندم آقای دکتر مصباح‌الهدی باقری کنی تدوین شد که در جریان نگارش آن از دقت‌نظرهای همکار گرانقدر آقای هاشم سوداگر و مساعدت همکاران ارجمند، سرکار خانم غزاله طاهری عطار و آقایان سید نادر سیدکلایی، ماجد ناجی، سید مهدی شریف موسوی، و رضا بنی‌اسد، بهره‌مند بودم.

در اینجا بر خود لازم می‌دانم که از همه این بزرگواران و همچنین همه استادان، همکاران و به ویژه دانشجویان فرهیخته‌ام که با نقدها و پیشنهادات خود، موجب تبیین بهتر مفهوم برنامه‌ریزی سلولی عصرمدار شده‌اند، سپاسگزاری نسایم.

اکنون، این کتاب به مثابه حاصل سال‌ها مطالعه و تفکر نگارنده درباره مسائل توسعه کشور و سیستم اداری آن، به جامعه علمی ارائه می‌شود تا در معرض نقد منصفانه و پیشنهادهای اصلاحی کمال‌جویانه اهل نظر و دانشمندان صدیق و علاقمند به آینده کشور قرار گیرد.

در فصل اول، کتاب، ضمن تأکید بر اهمیت تأثیر اقدام‌ها و برنامه‌های امروز بر شکل‌گیری واقعیت‌های آینده، مبانی و مفاهیم اولیه مباحث برنامه‌ریزی راهبردی، سلول‌گرایی، آینده‌نگری و ماهیت آشوبناک سیستم‌های اجتماعی مطرح شده است. در فصل دوم، ضمن مروری گذرا بر برخی دیدگاه‌ها، بر دو نوع شناسی و پتینگتون و مینزبرگ درباره فراگرد شکل‌گیری راهبرد تأکید شده است. در فصل سوم اهمیت توجه به منابع ملی مورد تأکید قرار گرفته، بویژه مباحثی چون ضرورت آمایش سرزمین و استعدادهای ملی مورد اشاره قرار گرفته‌اند. فصل چهارم به طرح بحث از ضرورت مواجهه برنامه‌ریزی شده با اضطراها و اهمیت کاربست سلول‌گرایی در طراحی برنامه اختصاص یافته است و در آن، ماهیت پیوندهای سلول‌های برنامه‌ای مورد تأمل قرار گرفته است. در فصل پنجم به متوله برنامه‌ریزی فرانسلی و اهمیت رویکرد فرازمانی به برنامه‌ریزی ملی پرداخته شده است و در فصل ششم ساختار اجرای برنامه‌های سلولی مورد اشاره قرار

گرفته است. فصل هفتم، با توجه به اهمیت بنیان‌های دانشی در موفقیت سیستم برنامه‌ریزی سلولی عصرمدار، به سازوکارهای حفظ دانش و مفهوم پشتیبانی از راهبرد و برنامه اختصاص یافته است و در فصل هشتم، اهمیت نگاه واقع‌بینانه به ایران، و فرصت‌ها، محدودیت‌ها، منابع و تهدیدات پیرامونی آن مورد بحث واقع شده است.

در این کتاب، علیرغم تأکید بسیار بر مقوله برنامه‌ریزی، از آنجا که به لحاظ اجتناب‌ناپذیری بحث از اجرا و کنترل به میان آمده است، از عنوان مدیریت راهبردی عصرمدار استفاده شد. با این حال، تأکید می‌شود که علیرغم طرح مباحث اجرا و کنترل، در این کتاب بیشتر به مقوله برنامه‌ریزی و تدوین راهبرد پرداخته شده است. همچنین تلاش شده است با رویکردی کاربردگرایانه، علاوه بر سؤالات نظری و علمی، مجموعه‌ای از سؤالات راهنمای تدوین راهبرد، در پایان هر فصل در قالب تمرین‌ها و سرمشق‌های کارگاهی ارائه گردند. تلاش برای پاسخ به این سؤالات فرصت مغتنمی را فراهم می‌سازد تا دانش‌پژوهان بتوانند در پرتو راهنمایی‌های استادان خود، به تدوین راهبرد بپردازند و بتوانند از مفاهیم مرتبط با برنامه‌ریزی راهبردی عصرمدار، در عمل استفاده نمایند. این مهم بدان سبب مورد توجه و تأکید قرار گرفته است تا زمینه توسعه فهم و انتقال معانی سازه‌های مفهومی و ذهنی مرتبط با مقوله مدیریت راهبردی فراهم گردد و زمینه توسعه دانش و تمرین عملی برای کاربست آنها در زندگی سازمانی و حتی شخصی، فراهم آید. زیرا به نظر می‌رسد که این سیستم برنامه‌ریزی، قابل توسعه و تطبیق بوده، از انعطاف لازم برای تسری به زندگی شخصی و برنامه‌ریزی

آینده‌نگرانه فرصت‌ها و موقعیت‌های فردی برخوردار است. البته با اطمینان می‌توان گفت که راهی طولانی در پیش است و پاسخگویی یا عدم پاسخگویی به نغمه‌های تهدید و تکذیب مدعیان، فرازهای کوتاه و فراموش‌شدنی این راهند. زیرا ساختن کشور همتی بلیغ و بصیرتی هم‌افزای طلبد و مستلزم عزم گروهی و اخلاص مدارانه جمع کثیر کسانی است که با دغدغه تحول شرایط کنونی جامعه، به سوی شرایط متعالی برخوردار از رفاه، امنیت، آگاهی (ر.ک. پورعزت، ۱۳۸۷-الف) و به طور خلاصه عدالت، زندگی می‌کنند. بنابراین در اینجا از همه کسانی که در آینده، با صدق و ایمان به تعهدات انسانی خویش، به نقد و اصلاح سیستم پیشنهادی این کتاب می‌پردازند، سپاسگزاری می‌نمایم.

علی اصغر پورعزت

دانشیار گروه مدیریت دولتی دانشگاه تهران

تابستان ۱۳۸۹